

16. Вузовское обучение: проблемы активизации / Б. В. Бокуть, С. И. Сокорева, Л. А. Шеметков, И. Ф. Харламов ; под ред. Б. В. Бокутя, И. Ф. Харламова. – Минск : Университетское, 1989. – 108 с.
17. Адаптация организма подростков к учебной нагрузке / под ред. Д. В. Колесова. – М. : Педагогика, 1987. – 152 с.
18. *Корнієнко О. В.* Підтримання психоматичного здоров'я практично здорових людей : навч. посіб. / О. В. Корнієнко. – К. : Вид. центр “Київ. ун-т”, 2000. – 126 с.
19. *Франс А.* Психосоматичная медицина: принципы лечения / Александр Франс. – М. : ИОИ, 2006. – 346 с.
20. *Постовалова Г. И.* О факторах, определяющих адаптационную способность человека / Г. И. Постовалова // Психологические и социально-психологические особенности адаптации студентов. – Ереван, 1973. – С. 18–19.
21. *Семенов И. Н.* Рефлексивная психология творческого мышления / И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов. – Запорожье : Изд-во Запорож. гос. ун-та, 1992. – 224 с.
22. *Семенов И. Н.* Карл Роджерс в интерьере рефлексивной психологии и современного человекознания (воспоминания о встречах с Карлом Роджерсом о зарождении психотерапевтической игрорефлексии) / И. Н. Семенов // Феноменология искренности : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Винница, 2000. – С. 113–127.
23. *Семенов И. Н.* Психология рефлексии: проблемы и исследования / И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 31–40.
24. *Семенов И. Н.* Проблема предмета и метода психологического изучения рефлексии / И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов // Исследование проблем психологии творчества. – М., 1983. – С. 154–181.

© **Покладова В. В.**

ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА СТУДЕНТІВ І ЇХНЄ ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ

О. М. Сенік, м. Львів

Досліджено часову перспективу студентів у контексті їхнього психологічного благополуччя. Виявлено, що високі показники психологічного благополуччя пов'язані з послабленням негативної часової перспективи, а також з посиленням спрямованості студентів на позитивне минуле і майбутнє. Виражена часова орієнтація на гедоністичне теперішнє не сприяє розвитку психологічного благополуччя у студентів.

Ключові слова: часова перспектива, психологічне благополуччя, студенти.

Исследована временная перспектива студентов в контексте их психологического благополучия. Выявлено, что высокие показатели психологического благополучия связаны с ослаблением негативной временной перспективы, а также с усилением направленности студентов на позитивное прошлое и будущее. Выраженная временная ориентация на гедонистическое настоящее не способствует развитию психологического благополучия у студентов.

Ключевые слова: временная перспектива, психологическое благополучие, студенты.

Time perspective of the students in connection with their psychological well-being has been studied. It was established that high levels of psychological well-being are connected with decrease of negative time orientation, as well with increase of the students' orientation on past positive and future. Time orientation on present hedonistic doesn't promote the development of psychological well-being of the students.

Key words: time perspective, psychological well-being, students.

Проблема. Поняття часової перспективи ввів у науковий обіг 1939 р. Л. Франк. Описуючи “життєвий простір”, дослідник визначає часову перспективу як існуючу в даний момент сукупність уявлень індивіда про своє психологічне минуле і майбутнє. Індивід може мати кілька часових перспектив у різних сферах життя. Франк також звертає увагу на культурну обумовленість часової перспективи: індивід сприймає власну часову перспективу, спираючись на прийняті в суспільстві цінності (див. [1]).

У наукових дослідженнях значна увага досі приділялася вивченню розвитку і зміни часової перспективи впродовж онтогенезу, а також гендерним відмінностям її формування (J. McGrath, F. Tschann [2]). Вивчено зв'язки часової перспективи із соціальною ситуацією життя індивіда та його актуальною поведінкою (T. A. Wills, J. M. Sandy, A. M. Yaeger [3]). Невелика кількість досліджень присвячена аналізу зв'язків часової перспективи з рівнем суб'єктивного благополуччя, високий рівень якого розглядається як досягнення збалансованої часової перспективи (I. Boniwell, P. G. Zimbardo [4]). Проведені кроскультурні дослідження свідчать про те, що фактори, які визначають збалансовану часову перспективу, різняться залежно від культурних особливостей досліджуваних (P. G. Zimbardo [5]). Це зумовлює актуальність дослідження часової перспективи українських студентів у контексті їхнього психологічного благополуччя, рівня життєстійкості і якості життя.

Мета статті: дослідження часової перспективи студентів у зв'язку з їхнім психологічним благополуччям, рівнем життєстійкості і якістю життя.

На формування часової перспективи впливають норми і цінності конкретної культури. Орієнтація на майбутнє, яка традиційно розглядається як передумова психологічного благополуччя, може для певних культур бути ознакою наївності і браку реалізму. Так, С. Бочнер і К. Девід (Bochner, David, 1968) виявили, що діти австралійських аборигенів, які надають перевагу невеликій, але миттєвій винагороді, мають значно вищі показники IQ порівняно зі своїми однолітками в кожній віковій групі. У цій культурі розумні діти навчаються не довіряти ненадійному майбутньому, а робота, спрямована на досягнення віддаленої мети, буде для них ознакою дезадаптивності (див. [6]).

У кроскультурному дослідженні часової перспективи громадян США і ПАР було виявлено, що збалансована часова перспектива, яка в американців поєднувала фактори майбутнього, позитивного минулого і гедоністичного теперішнього, у вибірці громадян ПАР становила єдиний основний фактор [5].

Згідно з Ф. Зімбардо, поєднання часових орієнтацій буде адаптивним й оптимальним для психологічного і фізіологічного здоров'я індивіда лише за умови гнучких переходів від однієї часової орієнтації до іншої залежно від ситуації. Часте використання однакових орієнтацій призводить до односторонності часової перспективи, що є ознакою неадаптивності [4; 7].

Було декілька спроб дати визначення особистості із збалансованою часовою перспективою. Виявлено, що продуктивна часова орієнтація поєднує в собі позитивну оцінку минулого і майбутнього, відмову від фіксації на минулому, а також відчуття неперервності минулого, теперішнього і майбутнього (G. Litvinovic [8]). На думку багатьох дослідників, важливою умовою психологічного благополуччя є орієнтація на теперішнє (E. Diener та ін. [9]).

Більшість досліджень висвітлюють зв'язок психологічного благополуччя з орієнтацією на майбутнє (E. Kahana, B. Kahana [10]). Як показали емпіричні дослідження А. Богарта, орієнтація на майбутнє є фундаментальною для розвитку особистості, оскільки дає відчуття здатності до продуктивної діяльності, ефективності і відповідальності [11]. З. Залеський, А. Сайкон і А. Керц виявили, що наявність довгострокових цілей позитивно корелює майже з усіма аспектами благополуччя, особливо з осмисленістю життя, соціальною самоефективністю і реалізмом. Разом з тим орієнтація на теперішнє є показником емоційного дистресу і безнадійності [12].

Отже, склад часової перспективи, що забезпечує оптимальне функціонування індивіда, залежить від культурно-історичного аспекту. У дослідженнях, проведених на американських і західноєвропейських вибірках, виявлено позитивні зв'язки між орієнтацією на майбутнє та позитивне минуле і суб'єктивним благополуччям особистості. Суперечливою залишається роль спрямованості на теперішнє, сприйняття якого може бути як позитивним, так і фаталістичним. Припускаємо, що конструкт часової перспективи покаже стійкий зв'язок із психологічним благополуччям, життєстійкістю і якістю життя. Саме це й зумовлює *актуальність* нашого дослідження.

У дослідженні взяли участь 63 студенти 1–5 курсів Національного університету “Львівська Політехніка” (36 хлопців і 27 дівчат) віком від 18 до 23 років (середній вік 20 років, стандартне відхилення 1,41).

Було використано такі методики: опитувальник часової перспективи Ф. Зімбардо (ZTPI), опитувальник “Шкали психологічного благополуччя” К. Ріффа в адаптації Т. Д. Шевеленкової і П. П. Фесенка, тест життєстійкості С. Мадді, тест “Оцінка якості життя” З. Ф. Дудченка у візуалізованій модифікації М. П. Фетискіна і Т. І. Миронової.

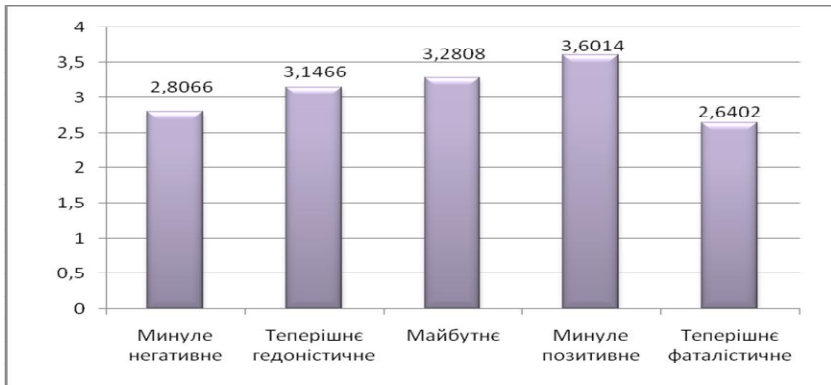
Опитувальник часової перспективи Ф. Зімбардо (ZTPI) призначений для діагностики часових орієнтацій особистості і складається з п'яти шкал. Дві шкали стосуються минулого: негативного минулого, де минуле постає перед людиною в основному як щось неприємне і викликає відразу, і позитивного минулого, де минулий досвід і час вона бачить як щось приємне, “крізь рожеві окуляри” і з відчуттям ностальгії. Дві шкали стосуються теперішнього: це гедоністичне теперішнє, коли воно видається людині сповненим задоволення і цінується насолода моментом без жалю про подальші наслідки поведінки, і фаталістичне теперішнє – індивіди з такою часовою орієнтацією вірять у долю, упевнені, що не можуть впливати ані на теперішні, ані на майбутні події свого життя. П'ята шкала – це орієнтація на майбутнє, що характеризується наявністю цілей, планів і спрямованістю поведінки на їх реалізацію.

Опитувальник “Шкали психологічного благополуччя” К. Ріффа в адаптації Т. Д. Шевеленкової і П. П. Фесенка дає змогу оцінити шість основних компонентів психологічного благополуччя: позитивні стосунки з іншими, автономію, управління оточенням, особистісне зростання, мету в житті і самоприйняття.

Тест життєстійкості являє собою адаптовану версію опитувальника Hardiness Survey, розробленого американським психологом С. Мадді, і містить шкали “включеність”, “контроль”, “прийняття ризику” і “загальний бал життєстійкості”.

Тест “Оцінка якості життя” (автор – З. Ф. Дудченко, візуалізована модифікація М. П. Фетискіна і Т. І. Миронової) вимірює 15 параметрів якості життя досліджуваного, серед яких матеріальний достаток, житлові умови, якість харчування, відпочинок, здоров’я близьких і власне здоров’я, духовні потреби, становище в суспільстві, соціальна підтримка тощо.

Розгляньмо середні показники шкал за методикою часової перспективи Ф. Зімбардо (рис.). Порівняння часових орієнтацій за однофакторним дисперсійним аналізом Г. Шеффе при $p < 0,05$ показало, що у студентів домінує часова орієнтація на позитивне минуле ($M=3,601$). Друге місце посідають часові орієнтації на майбутнє ($M=3,281$) і гедоністичне теперішнє ($M=3,147$), між якими не виявлено статистично достовірних відмінностей. Найменше студенти орієнтовані на негативне минуле ($M=2,807$) і фаталістичне теперішнє ($M=2,641$), між якими також не зафіксовано відмінностей. Між орієнтаціями на минуле позитивне і минуле негативне ($p=0,000$), теперішнє гедоністичне і теперішнє фаталістичне є статистично достовірною різниця ($p=0,000$): студенти більше зорієнтовані на позитивне минуле і гедоністичне теперішнє.

Рис. Середні показники шкал часової орієнтації (за методикою Ф. Зімбардо)

Для подальшого опрацювання емпіричних даних застосовувався кореляційний аналіз (r -Пірсона) при $p < 0,001$ і факторний аналіз ($> 0,700$).

Результати проведеного кореляційного аналізу показали, що минуле негативне і теперішнє фаталістичне обернено корелюють з усіма шкалами тесту життєстійкості і шкалами психологічного благополуччя, а також із такими соціально-психологічними показниками, як

“життя в цілому” і “становище в суспільстві” (табл.). Негативне минуле також має обернену кореляцію з такими шкалами, як “район проживання”, “відпочинок, робота і душевний спокій”. Варто зазначити, що шкали “негативне минуле” і “теперішнє фаталістичне” тісно корелюють між собою ($r=0,52$, $p<0,001$).

Таблиця

Кореляційні зв'язки для шкал “минуле негативне” і “теперішнє фаталістичне”

Шкали	r, “минуле негативне”	r, “теперішнє фаталістичне”
Включеність	-0,64***	-0,43***
Контроль	-0,63***	-0,52***
Прийняття ризику	-0,68***	-0,45***
Життестійкість	-0,72***	-0,52***
Стосунки з іншими	-0,38**	–
Автономія	-0,27*	-0,28*
Управління оточенням	-0,54***	-0,38**
Особистісне зростання	-0,26*	-0,25*
Мета в житті	-0,51***	-0,42***
Самоприйняття	-0,62***	-0,42***
Загальний бал психологічного благополуччя	-0,62***	-0,45***
Становище в суспільстві	-0,42***	-0,30*
Життя в цілому	-0,47***	-0,26*
Район проживання	-0,26*	–
Відпочинок	-0,31*	–
Робота	-0,37**	–
Душевний спокій	-0,36**	–

Примітка. * – кореляція, значуща на рівні $p<0,05$; ** – кореляція, значуща на рівні $p<0,01$; *** – кореляція, значуща на рівні $p<0,001$.

Шкала “теперішнє гедоністичне” обернено корелює зі шкалами “включеність” тесту життестійкості ($r=-0,33$, $p<0,01$), “управління оточенням” ($r=-0,26$, $p<0,05$) і “мета в житті” ($r=-0,26$, $p<0,05$) шкал “психологічне благополуччя”, “минуле негативне” ($r=0,27$, $p<0,05$) і “теперішнє фаталістичне” ($r=0,39$, $p<0,01$) методики визначення часової перспективи, а також зі статтю ($r=-0,28$, $p<0,05$).

Виявлено прями кореляційні зв'язки між шкалою “майбутнє” і такими шкалами психологічного благополуччя, як “мета в житті” ($r=0,46$, $p<0,001$), “управління оточенням” ($r=0,35$, $p<0,01$), “особистісне зростання” ($r=0,37$, $p<0,01$), загальним балом психологічного благополуччя ($r=0,31$, $p<0,05$), а також обернений зв'язок зі статтю ($r=-0,25$, $p<0,05$).

Шкала “позитивне минуле” тесту на визначення часової перспективи прямо корелює зі шкалами “стосунки з іншими” ($r=0,44$, $p<0,001$), “соціальна підтримка” ($r=0,37$, $p<0,01$), “самоприйняття” ($r=0,28$, $p<0,05$), “загальний бал психологічного благополуччя” ($r=0,25$, $p<0,05$), а також з орієнтацією на майбутнє ($r=0,39$, $p<0,01$).

Отже, до негативної часової орієнтації, а саме переживання свого минулого як негативного і теперішнього як фаталістичного, більше схильні студенти з низькими показниками психологічного благополуччя і життєстійкості. Для них характерні невисока активність, відстороненість від подій навколишнього життя; вони нездатні витримувати стресові ситуації, наполегливо боротися з труднощами і боятися ризику. Студентам із високими показниками негативного минулого і фаталістичного теперішнього складно налагоджувати довірливі стосунки з іншими людьми, вони залежать від думки оточення, зазвичай незадоволені собою, розчаровані у своїх здібностях. У таких студентів немає відчуття власного розвитку, покращення чи самореалізації, їм бракує цілей у житті, відчуття спрямованості і сенсу життя. Негативні переживання власної часової перспективи значною мірою зумовлені тим, що студенти незадоволені своїм становищем у суспільстві, роботою, відпочинком, екологією і побутовими умовами району проживання.

Студентам, орієнтованим на майбутнє, притаманне відчуття постійного розвитку, відкритість до нового досвіду, почуття реалізації власного потенціалу, наявність мети і відчуття спрямованості в житті. Такі студенти контролюють свою зовнішню діяльність, ефективно використовуючи наявні можливості, здатні створювати умови і обставини, сприятливі для реалізації власних цілей. До такої часової орієнтації більше схильні дівчата, ніж хлопці.

Своє минуле як позитивне сприймають ті студенти, які мають велику кількість позитивних і довірливих стосунків з іншими людьми, допускають прив’язаність і близькі відносини, піклуються про благополуччя інших людей і можуть розраховувати на їхню взаємну підтримку. Вони позитивно ставляться до себе, знають і приймають різні свої сторони, як добрі, так і погані риси. Сприйняття минулого як позитивного у студентів тісно пов’язане з їхньою орієнтацією на майбутнє: позитивне минуле дає ґрунт, зв’язок з корінням, сім’єю і власною ідентичністю, що є основою натхнення, необхідного для подальших досягнень і розвитку в майбутньому.

До переживання гедоністичного теперішнього, коли воно видається сповненим задоволень, схильні студенти з низьким рівнем активності і контролю над подіями, що відбуваються в їхньому житті. Вони мають труднощі в організації свого теперішнього часу, нероз-

важливо ставляться до наявних можливостей і не мають визначених цілей у житті. Така часова перспектива більше притаманна дівчатам, ніж хлопцям, і пов'язана також із фаталістичним теперішнім і негативним, минулим, що можна пояснити як бажання чуттєвої компенсації тут-і-тепер на противагу негативним переживанням щодо свого минулого досвіду і незадовільного теперішнього.

Для дослідження факторної структури отриманих результатів та вагомості окремих показників було застосовано факторний аналіз із використанням методу головних компонент (обертання осей Varimax). Рішення про кількість факторів приймалося на основі аналізу точкової діаграми і власних значень, у результаті якого було виділено шість латентних факторів, що пояснюють 67,96 % сукупної дисперсії даних.

Перший фактор **“психологічна витривалість”** пояснює 31,31 % дисперсії і об'єднує всі шкали тесту життєстійкості, а саме **“життєстійкість”** (0,927), **“включеність”** (0,840), **“контроль”** (0,870), **“прийняття ризику”** (0,786), **“загальний бал психологічного благополуччя”** (0,836), шкалу **“самоприйняття”** (0,779), а також шкалу **“минуле негативне”** методики визначення часової перспективи (-0,767). Метод ієрархічного аналізу показує, що перший фактор пояснює також найбільший відсоток дисперсії для таких змінних, як **“теперішнє фаталістичне”** (-0,644), **“стосунки з іншими”** (0,466), **“управління оточенням”** (0,667), **“особистісне зростання”** (0,523) та **“мета в житті”** (0,644) шкал психологічного благополуччя. Другий фактор **“соціальний статус”** сформований шкалою відпочинок (0,704) методики визначення якості життя і пояснює найбільший відсоток дисперсії змінних **“становище в суспільстві”** (0,553), **“робота”** (0,560) і **“власне здоров'я”** (0,532). Загалом цей фактор пояснює 11,66 % дисперсії даних. Фактор **“матеріальне благополуччя”** (фактор 3) охоплює шкали, які описують матеріальний добробут досліджуваних, а саме **“матеріальний достаток”** (0,786), **“умови проживання”** (0,786), **“район проживання”** (0,701), і пояснює 7,80 % дисперсії даних. Він також пояснює найбільший відсоток дисперсії змінної харчування (0,650). Четвертий фактор (6,73 % дисперсії) **“близьке оточення”** складається із шкал **“сім'я”** (0,719), **“соціальна підтримка”** (0,780) і **“здоров'я близьких”** (0,762) методики визначення якості життя. При $r > 0,500$ до нього також належать шкали **“душевний спокій”** (0,576) і **“життя в цілому”** (0,565). До п'ятого фактору **“позитивна часова перспектива”** (5,92 % дисперсії даних) увійшли дві шкали методики визначення часової перспективи: **“майбутнє”** (0,817) і **“позитивне минуле”** (0,703). Фактор **“задоволення в теперішньому”** (фактор 6; 4,55 % дисперсії даних) складається зі шкали **“духовні потреби”**

(0,745) тесту “Оцінка якості життя” і пояснює найбільший відсоток дисперсії для змінної “теперішнє гедоністичне” (0,662).

Структура і просторове співвідношення факторів показало, що майже рівні значення дисперсії змінної “автономія” можна пояснити впливом факторів “психологічна витривалість” (0,425), “соціальний статус” (-0,414) і “матеріальне благополуччя” (0,450). дисперсія змінної “стосунки з іншими” визначається впливом факторів “психологічна витривалість” (0,466), “позитивна часова перспектива” (0,332) і “задоволення в теперішньому” (0,361).

На основі факторного аналізу опишемо особливості часової перспективи студентів у зв’язку з їхнім психологічним благополуччям, рівнем життєстійкості і якістю життя. Психологічна стійкість, витривалість і благополуччя студентів прямо пов’язані з прийняттям/неприйняттям ними свого минулого досвіду. Формування негативного ставлення до свого минулого спричинює пасивне і фаталістичне сприйняття студентами теперішнього, що разом знижує якість їхнього функціонування, ускладнює протистояння стресам і різним життєвим негараздам. Натомість формування позитивного ставлення до свого минулого є основою для побудови планів на майбутнє і їхньої реалізації. Для студентів має вагу їхнє становище в суспільстві, яке визначається через соціальний статус, якість відпочинку, задоволеність власною освітою, зокрема перспективністю самореалізації і професійного розвитку за спеціалізацією. Поряд із цим матеріальний достаток, розмір стипендії, розмір помешкання і його благоустрій відіграють важливу роль у житті студентів. Неабияке значення має також реалізація студентами своїх духовних потреб, яка, однак, сприймається крізь призму задоволення і насолоди в теперішньому, що виражається в орієнтації молодих людей на гедоністичне теперішнє. Злагода в сім’ї, здоров’я рідних і відчуття їхньої підтримки є основою душевного спокою студентів і загального задоволення власним життям.

Високий рівень життєстійкості і благополуччя студентів, матеріальний достаток сприяють розвиткові їхньої автономії, що є основою самостійної поведінки, незалежної від впливу оточення. Однак розвиток цієї якості знижується із збільшенням ваги соціального статусу, престижності обраної професії і відпочинку.

Позитивні стосунки з іншими формуються у студентів з часовою перспективою, для якої характерні високі показники позитивного минулого, майбутнього, гедоністичного теперішнього і низькі показники негативного минулого і фаталістичного теперішнього.

Висновки. Студентам із часовою перспективою, яка поєднує в собі ностальгічну, позитивну реконструкцію минулого, прийняття сво-

го минулого досвіду і здорове ставлення до нього, орієнтацію на майбутнє, наявність цілей, планів і спрямованості поведінки на їх реалізацію, а також відмову від негативної часової орієнтації, притаманні високі показники психологічної стійкості, витривалості та суб'єктивного благополуччя. Такі студенти не сприймають своє минуле як щось негативне і переконані у своїй здатності впливати на події власного життя. Вони також легше будують близькі і довірливі стосунки з людьми, схильні піклуватися про інших і розраховувати на взаємну підтримку.

Незважаючи на виражену спрямованість студентів на безтурботне і безпечне сприймання часу життя, отримання насолоди від теперішнього моменту, така часова орієнтація не сприяє зростанню їхнього психологічного благополуччя, а виступає в ролі компенсаторного механізму, сформованого внаслідок негативного ставлення до свого минулого, а також безнадійного і безпомічного сприймання свого майбутнього і життя в цілому.

Студентам із травматичним і негативним минулим досвідом, фаталістичним сприймання часу свого життя притаманний низький рівень активності і залученості в навколишні події, їм бракує наполегливості в долатті труднощів і вміння протистояти життєвим негараздам.

Література

1. Левин К. Динамическая психология : Избранные труды / К. Левин. – М. : Смысл, 2001. – 572 с.
2. McGrath J. Temporal Matters in Social Psychology: Examining the Role of Time in the Lives of Groups and Individuals / J. McGrath, F. Tschan. – Washington DC : APA Publications, 2004.
3. Wills T. A. Time perspective and early-onset substance use: A model based on stress-coping theory / T. A. Wills, J. M. Sandy, A. M. Yaeger // Psychology and Addictive Behavior. – 2001. – Vol. 15. – № 2. – P. 118–125.
4. Boniwell I. Balancing Time Perspective in Pursuit of Optimal Functioning / I. Boniwell, P. Zimbardo // P. Linley, S. Joseph. Positive psychology in practice. – New Jersey : John Wiley & Sons, 2004. – P. 165–178.
5. Zimbardo P. G. Achieving a balanced time perspective as a life goal / P. G. Zimbardo // Paper presented at the Positive Psychology Summit – Washington DC, 2001.
6. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Ж. Нюттен. – М. : Смысл, 2004. – 608 с.
7. Zimbardo P. G. Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-Differences Metric / P. G. Zimbardo, J. N. Boyd // Journal of Personality and Social Psychology. – 1999. – Vol. 77. – № 6. – P. 1271–1288.
8. Litvinovic G. Perceived change, time orientation and subjective well-being through the life span in Yugoslavia and the United States. Doctoral dissertation / G. Litvinovic. – University of North Carolina, Chapel Hill, 1999.

9. The satisfaction with life scale / E. Diener, R. A. Emmons, R. J. Larsen, S. Griffin // *Journal of Personality Assessment*. – 1985. – Vol. 49. – P. 71–75.
10. Kahana E. Environmental continuity, futurity, and adaptation of the aged / E. Kahana, B. Kahana // *Aging and milieu*. In G. D. Rowles and R.J. Ohta (Eds.). – New York : Haworth Press, 1983. – P. 205–228.
11. Bohart A. C. Emphasizing the future in empathy responses / A. C. Bohart // *Journal of Humanistic Psychology*. – 1993. – Vol. 33. – P. 12–29.
12. Zaleski Z. Future time perspective and subjective well-being in adolescent samples / Z. Zaleski, A. Cycon, A. Kurc // *Life goals and well-being: Towards a positive psychology of human striving* P. Schmuck, K. M. Sheldon (Eds.). – Göttingen, Germany : Hogrefe & Huber Publishers, 2001. – P. 58–67.

© Сенік О. М.

ДИТЯЧА І МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА ЯК РЕСУРС ОСВІТНЬОГО, ДУХОВНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

В. І. Сіткар, м. Тернопіль

Розглядаються деякі форми дитячої і молодіжної субкультури, які є важливим соціально-психологічним ресурсом розвитку суспільства в цілому та особистості зокрема. Обґрунтовується думка, що дитяча і молодіжна субкультури потребують, як і культура в цілому, регулювання з боку держави: вони є підсистемою “офіційної” культури, яка визначає стиль життя, ієрархію цінностей та менталітет її носіїв.

Ключові слова: субкультура, молодь, розвиток, суспільство.

Рассматриваются некоторые формы детской и молодежной субкультуры, являющиеся важнейшим социально-психологическим ресурсом развития общества в целом и личности в частности. Обосновывается мнение, что детская и молодежная субкультуры нуждаются, как и культура в целом, в регулировании со стороны государства: они являются подсистемой “официальной” культуры, которая определяет стиль жизни, иерархию ценностей и менталитет ее носителей.

Ключевые слова: субкультура, молодежь, развитие, общество.

The article deals with the forms of child’s and youth subculture, which are important social-psychological resource for society development in general and personality in particular. It is proved that child and youth subculture, like a culture in general, need state regulation. They are subsystem of “official” culture which determines the lifestyle, the hierarchy of values and mentality of its speakers.

Key words: subculture, youth, development, society.